

ОСНОВИ
ОХОРОНИ
ПРАЦІ

658.3
0-75

Купчик М.П., Гандзюк М.П., Степанець І.Ф.,
Вендичанський В.Н., Литвиненко А.М., Іваненко О.В.
Основи охорони праці.- К.: Основа, 2000.- 416 с.

У підручнику викладено основні відомості з правових та організаційних питань охорони праці, основ фізіології, промислової санітарії та гігієни праці, основ техніки безпеки та пожежної безпеки.

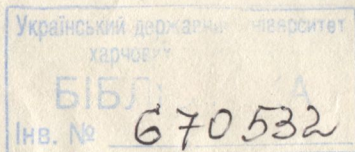
Увагу звернено на соціально-економічне значення охорони праці.

Для бакалаврів технологічних, механічних та економічних спеціальностей вищих закладів освіти та інженерно-технічних працівників харчової промисловості.

Рецензенти:

К.М. Ткачук, директор Національного
НДІ охорони праці, завідувач кафедри
охорони праці і оточуючого середо-
вища Національного технічного уні-
верситету (КПІ), д.т.н. професор;
В.М. Мостовий, начальник відділу
навчання трудящих і пропаганди охо-
рони праці Держнаглядохоронпраці
України

Автори висловлюють подяку за допомогу у скла-
данні підручника начальнику Головного управління
Держнаглядохоронпраці Лесенку Г.Г.

ISBN 966-7233-19-7

Передрукування
заборонено
© "Основа" 2000

ЗМІСТ

Передмова	11
Вступ	13
Розділ 1. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ	18
Глава 1. Правові основи охорони праці	18
1.1. Закон України "Про охорону праці"	18
1.2. Законодавство про працю	21
1.2.1. Праця жінок та молоді	23
1.2.2. Державне соціальне страхування	25
1.3. Державні нормативні акти з охорони праці	26
1.4. Державний нагляд, відомчий, громадський та регіональний контроль за охороною праці	29
1.5. Відповідальність працівників за порушення законодавства та нормативних актів про охорону праці	33
Глава 2. Організація робіт з охорони праці	35
2.1. Управління охороною праці	35
2.1.1. Служба охорони праці об'єднання підприємств	38
2.1.2. Служба охорони праці міністерств, державного комітету, концерну, корпорації та іншого об'єднання підприємств, створених за галузевим принципом	39
2.1.3. Служба охорони праці обласних, міських та районних органів державної виконавчої влади	39
2.1.4. Відповідальність працівників служби охорони праці	40
2.2. Навчання, інструктажі та перевірка знань працівників з питань охорони праці	40
2.2.1. Навчання та перевірка знань посадових осіб і спеціалістів	41
2.2.2. Інструктажі з питань охорони праці	42
2.2.3. Забезпечення ефективності навчання з питань охорони праці	45

2.3. Оцінка стану охорони праці	46
2.4. Планування та фінансування робіт з охорони праці	48
2.5. Звітність підприємств і організацій з питань охорони праці	51
Глава 3. Виробничий травматизм	53
3.1. Розслідування та облік нещасних випадків	53
3.2. Дослідження виробничого травматизму	60
3.3. Основні заходи щодо запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням	63
Глава 4. Соціальне та економічне значення охорони праці	65
4.1. Соціальне значення охорони праці	65
4.2. Економічне значення охорони праці	66
4.3. Економічна оцінка значення охорони праці	68
4.4. Пільги та компенсації за нещасні випадки та ненормовані умови праці	70
Розділ 2. ГІГІЄНА ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧА САНІТАРІЯ	72
Глава 5. Основи гігієни праці та виробничої санітарії	72
5.1. Основи санітарної підготовки і організації виробничої гігієни на підприємствах	72
5.2. Медико-санітарне обслуговування працівників	77
5.3. Шкідливі та небезпечні фактори на підприємствах	81
5.4. Професійні захворювання та запобігання їх виникненню	84
Глава 6. Санітарно-гігієнічні вимоги до території підприємства та виробничих приміщень	87
6.1. Вимоги до території підприємства	87
6.2. Санітарні вимоги до виробничих будівель і приміщень	93
6.2.1. Санітарні вимоги до допоміжних приміщень	96
Глава 7. Мікроклімат виробничих приміщень	104
7.1. Загальні положення	104

7.2. Гігієнічне нормування мікроклімату	106
7.3. Визначення параметрів мікроклімату та прилади для їх вимірювання	109
7.4. Заходи по нормалізації мікроклімату	113
Глава 8. Нормування та визначення шкідливих речовин у повітрі робочої зони виробничих приміщень	115
8.1. Поняття "чисте повітря"	115
8.2. Шкідливі речовини на підприємствах харчової та переробної промисловості	117
8.3. Гігієнічне нормування шкідливих речовин	117
8.4. Особливості газового та парового забруднення повітря	119
8.4.1. Контроль вмісту в повітрі шкідливих газів та пари	121
8.5. Пилове забруднення повітря	122
8.5.1. Методи визначення запиленості повітря	124
8.6. Методи боротьби з шкідливими речовинами, що потрапляють в повітря робочої зони	125
Глава 9. Вентиляційні та аспіраційні системи промислових підприємств	129
9.1. Види та призначення вентиляційних систем	129
9.2. Розрахунок обсягу повітря на вентиляцію	139
9.3. Обладнання для очищення повітря від пилу та газів	142
9.4. Аспіраційні системи, їх призначення та основи розрахунку	149
Глава 10. Освітлення виробничих приміщень	159
10.1. Значення світла для працездатності та здоров'я людини. Види освітлення	159
10.2. Основні світлотехнічні характеристики	160
10.3. Класифікація типів освітлення	163
10.4. Природне освітлення, нормування та розрахунок	163
10.5. Штучне освітлення, нормування та розрахунок	168
Глава 11. Захист від шуму та вібрації	180
11.1. Основні поняття та визначення	180

11.2. Нормування та вимірювання рівнів шуму та вібрації	185
11.3. Заходи щодо зниження шуму та вібрації у виробничих приміщеннях	192
11.4. Індивідуальні засоби захисту	196
Глава 12. Застосування високих та низьких температур на підприємствах харчової промисловості	201
12.1. Дія високих та низьких температур на організм людини. Види теплового випромінювання	201
12.2. Нормування теплового випромінювання	204
12.3. Методи захисту людини від температурних впливів та теплового випромінювання. Вимоги до влаштування приміщень	204
12.4. Розрахунок товщини теплоізоляції	208
Глава 13. Захист від іонізуючого та радіаційного випромінювання	211
13.1. Види випромінювання та їх джерела	211
13.2. Основні поняття, визначення та терміни	212
13.3. Біологічна дія іонізуючих випромінювань	214
13.4. Допустимі рівні опромінення людини та інших біологічних об'єктів	216
13.5. Методи та прилади радіаційного контролю	219
13.6. Захист від радіаційного забруднення на підприємствах харчових виробництв	222
13.7. Організація безпечної роботи з джерелами випромінювання	226
Розділ 3. ОСНОВИ ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ	230
Глава 14. Основи електробезпеки	230
14.1. Дія електричного струму на організм людини та електротравматизм	230
14.2. Фактори, які впливають на наслідки ураження електричним струмом	233
14.3. Аналіз небезпеки ураження людини електричним струмом	237

14.4. Класифікація приміщень за небезпекою ураження людини електричним струмом та умовами виробничого середовища	243
14.5. Методи та засоби щодо запобігання ураженню людини електричним струмом	244
14.6. Статична електрика та її небезпека	259
14.7. Захист підприємств від атмосферних розрядів	261
Глава 15. Техніка безпеки при роботі з шкідливими та небезпечними рідинами і сполуками (речовинами)	267
15.1. Причини і джерела виділення шкідливих речовин та їх небезпека для людини	267
15.2. Правила транспортування, зберігання та роботи із шкідливими речовинами	270
Глава 16. Техніка безпеки при проведенні вантажно-розвантажувальних робіт та застосування вантажопідйомної техніки	281
16.1. Конвеєри в харчовій і переробній промисловості та вимоги до їх безпеки при монтажі та експлуатації	283
16.2. Підвісні шляхи, тельфери та інші транспортні стаціонарні машини. Вимоги безпеки	286
16.3. Автовантажувачі, електрокари та електровантажувачі. Техніка безпеки при їх застосуванні	289
16.4. Підймальні пристрої – особливості безпеки при їх експлуатації	294
Глава 17. Техніка безпеки при роботі з посудинами та апаратами, що працюють під тиском	301
17.1. Класифікація, реєстрація та технічне опосвідчення посудин, що працюють під тиском	301
17.2. Причини вибухів парових котлів та заходи до їх запобігання	304
17.3. Компресорні і холодильні установки та їх безпека	306
17.4. Заходи безпеки при експлуатації стаціонарних посудин, що працюють під тиском	309
17.5. Заходи безпеки при експлуатації балонів	311

17.6. Вимоги безпеки при експлуатації резервуарів для зберігання зріджених газів	313
17.7. Безпека при експлуатації газового господарства	314
Глава 18. Техніка безпеки при виконанні робіт підвищеної небезпеки	318
18.1. Техніка безпеки при виконанні монтажних, ремонтних і очисних (МРО) робіт при технологічному обладнанні	318
18.2. Роботи на висоті та глибині	324
18.3. Роботи всередині резервуарів та в каналізаційних колекторах	330
18.4. Оформлення інструктажу з охорони праці	334
18.5. Загальні питання безпеки при виконанні будівельних робіт	334
Глава 19. Вимоги безпеки до улаштування та експлуатації технологічного обладнання	339
19.1. Небезпечні зони обладнання, засоби і заходи захисту	339
19.2. Основні вимоги безпеки до улаштування та експлуатації технологічного обладнання	342
Глава 20. Надання першої долікарської допомоги при нещасних випадках і в екстремальних ситуаціях	348
20.1. Загальні принципи надання першої долікарської медичної допомоги	348
20.2. Надання першої допомоги при втраті свідомості, зупинці серця	351
20.3. Долікарська допомога при термічних впливах	355
20.4. Допомога при особливих видах травм	357
20.5. Допомога при отруєннях	360
20.6. Долікарські лікувальні заходи при захворюваннях, пов'язаних із зміною барометричного тиску	361
Розділ 4. ОСНОВИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ	363
Глава 21. Основні поняття про горіння та пожежну безпеку речовин та матеріалів	363

21.1. Поняття про горіння, вибух та пожежу	363
21.2. Причини виникнення пожежо- та вибухо- небезпечного середовища та характеристика джерел запалювання на харчових підприємствах	368
21.3. Класифікація приміщень за вибухо- і пожежонебезпекою	369
21.4. Класифікація будівельних матеріалів та будівельних конструкцій щодо загоряння та вогнестійкості	371
Глава 22. Загальні правила пожежної безпеки на харчових підприємствах	374
22.1. Поняття про пожежну безпеку	374
22.2. Вимоги пожежної безпеки до території підприємств	375
22.3. Протипожежне водопостачання	377
22.4. Шляхи евакуації	379
22.5. Пожежна безпека технологічного обладнання	381
22.6. Пожежна безпека електричних установок	382
22.7. Пожежна безпека опалення та вентиляції	383
Глава 23. Засоби виявлення та гасіння пожеж	387
23.1. Засоби виявлення пожеж	387
23.2. Вогнегасні речовини та сполуки	389
23.3. Стаціонарні установки та пристрої пожежогасіння	392
23.4. Первинні засоби пожежогасіння	394
Глава 24. Організація пожежної охорони на підприємствах	399
24.1. Структура органів пожежної охорони	399
24.2. Організація пожежної безпеки на підприємствах харчової промисловості	401
24.3. Основні організаційно-технічні заходи протипожежного захисту підприємств	404
Список літератури	408

**Присвячується 70-річчю Українського Державного
Університету Харчових технологій – провідному закладу
освіти, який готує висококваліфіковані кадри для потреб
промисловості незалежної України.**

ПЕРЕДМОВА

Основи охорони праці — нормативна дисципліна, яка вивчається з метою формування у майбутніх фахівців з вищою освітою необхідного в їхній подальшій професійній діяльності рівня знань та умінь з правових і організаційних питань охорони праці, основ фізіології, питань гігієни праці, виробничої санітарії, техніки безпеки та пожежної безпеки, визначеного відповідними державними стандартами освіти, а також активної позиції щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності.

Охорона праці як самостійна спеціальна дисципліна сформувалася протягом останніх майже семидесяти років. Вперше ця дисципліна була впроваджена в 1929 році в Московському інституті залізничного транспорту. До 1966 року охорона праці викладалась у межах окремих спеціальних та інженерних дисциплін, а як окрема дисципліна існувала лише в деяких інститутах.

1966 року цей курс був офіційно впроваджений у програми всіх інженерних спеціальностей, а всім технічним вищим навчальним закладам було запропоновано створити кафедри охорони праці.

Значний внесок у розвиток науки про охорону праці належить визначним російським і радянським вченим. У 1742 р. вийшла робота М.В. Ломоносова "Первые основания металлургии или рудных дел", в якій розроблена теорія природної вентиляції шахт, а також наведені рекомендації з безпеки при використанні драбин і сходин та щодо застосування робочого одягу. У книзі "Очерки рабочих движений" (1901 р.) І. М. Сеченов встановив фізіологічні критерії, за якими можна було встановити тривалість робочого дня. Це була перша книга з гігієни праці. Книга першого професора гігієни Московського університету Ф.Ф.Єрисмана "Курс гігієни" (1887 р.) і 19-томне видання "Материалы по исследованию фабрик и заводов Московской губернии" за його редакцією значно збагатили вчення про гігієну праці. Лікар А.В. Погожев видавав у 1902–1903 рр. перший російський журнал "Промышленность и здоровье", а також заснував перший у Росії соціальний музей.

У 1882 р. на з'їзді Технічного товариства професор В.Л.Кірпічов зробив доповідь "Про заходи запобіжності при

поводженні з машинами і приводами", в якій виклав результати досліджень з техніки безпеки в машинобудуванні. Великий внесок у питання безпеки праці внесли визначні вчені й інженери Росії професори П.К.Худяков (1883), М.А.Павлов (1885) та ін.

Академік А.А.Скочинський досліджував причини пожеж та вибухів у вугільній промисловості (1938–1967 рр.), академік Н.Н.Семенов розробив теорію вибуху й горіння. Академік М.Є.Зелінський запропонував ефективну конструкцію протигаза.

Академік М.Є.Жуковський розробив аеродинамічну теорію, яка дозволила робити розрахунки вентиляційних систем. Над питанням захисту людини від несприятливого впливу небезпечних і шкідливих факторів працювали радянські вчені Л.І.Медведь, І.В.Соколов-Петрянов, Н.Д.Золотницький, Н.А.Стрельчук, П.А.Долін та ін.

Фундаментальні та прикладні проблеми охорони праці, ідентифікації професійної небезпеки розглядаються у працях академіка Б.О.Патона, професорів К.Н. Ткачука, О.Н. Русака, С.В. Бєлова та ін.

Підприємства, що переробляють сільськогосподарську продукцію (харчові, м'ясомолочні, хлібопекарні та ін.), характеризуються досить складним технологічним обладнанням, фізико-хімічними процесами і важкими умовами праці. Тут застосовуються автоматичні лінії великої потужності, фасувальні автомати, апарати, що працюють під тиском та розрідженням, енергетичні установки тощо. Брак кваліфікованих кадрів, слабкі знання з охорони праці й низька виробнича дисципліна обумовлюють досить високий виробничий травматизм та професійні захворювання. Підручник призначений для вивчення питань охорони праці у вищих закладах освіти на трьох рівнях підготовки: молодших спеціалістів, бакалаврів і спеціалістів.

Нижчевикладений матеріал містить перелік тем і питань, які розглядаються в нормативній дисципліні "Основи охорони праці" згідно з навчальною програмою підготовки молодих спеціалістів і бакалаврів вищих закладів освіти усіх рівнів, затвердженою Першим заступником міністра освіти України 31 липня 1997 року.

Надалі під час підготовки спеціалістів за профілем спеціальностей на базі знань дисциплін "Безпека життєдіяльності", "Основи охорони праці" і профільюючих дисциплін планується поглиблене вивчення питань охорони праці в галузі.

ВСТУП

Право на здоров'я та безпечні умови праці – невід'ємне право кожної людини у будь-якій країні світу. За статистикою Міжнародної організації праці, щорічно в світі реєструється близько 15 млн. виробничих травм, а за кожні три хвилини внаслідок виробничого травматизму гине один працюючий.

Суспільно-політичні та соціально-економічні реформи, що здійснюються в нашій країні, не можуть бути ефективно реалізовані без докорінних змін у сфері праці. Безпечні умови виробництва стоять поруч з такими суспільними потребами людини, як харчування, житло, одяг, лікування, екологічно чисте середовище тощо.

Проблема створення нешкідливих та безпечних умов праці існувала в Україні давно, про що свідчить статистика нещасних випадків: ще 15–20 років тому на виробництві щорічно гинуло близько 4 тис. чоловік – в 1,6 рази більше, ніж тепер. Замовчування цієї гіркої істини внаслідок секретності, що панувала в системі, породжувало благодущність і халатність тих, від кого залежало її вирішення, відводило громадськості від необхідності підняти свій голос на захист професійної безпеки.

І на сьогодні у нас імовірність травматизму та професійних захворювань у 5–8 разів вище, ніж в інших промислово розвинутих країнах ЄС. Стан охорони праці залишається незадовільним. Проблема виробничого травматизму є дуже гострою – щорічно на виробництві травмується близько 50 тис. чоловік, з них 1,5 тис. гинуть, понад 3,5 тис. отримують професійні захворювання. Через непрацездатність щорічно втрачається 2,5–3 млн. людино-днів, середня важкість кожної травми досягла 25,1 людино-дня непрацездатності.

Однак і ці показники не дають достатньої об'єктивної картини, оскільки не слід забувати, що їх ми маємо за умов систематичного спаду виробництва.

За статистичними даними, протягом останніх років в народному господарстві в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормативам, працюють понад 3 млн. чоловік, з них близько 1 млн. – жінок. Практично кожний третій, а в окремих виробництвах (вугільна, металургійна, легка промисловість, сільське господарство) – кожний другий працює у шкідливих умовах.

Зайнято майже 22 тис. неповнолітніх та жінок на заборонених для них роботах. Близько 800 тис. машин, механізмів, транспортних засобів експлуатуються, не відповідаючи вимогам безпеки і гігієни праці, а понад 40 тис. виробничих будівель і споруд є аварійними.

Аналіз факторів, які призводять до професійних захворювань, свідчить, що найбільша небезпека від впливу фізичних факторів (вібрація і шум) – 32%; забруднення повітря пилом та іншими шкідливостями – 22; біологічних факторів – 11,7; від неергономічності обладнання – 11,2%.

На жаль, у галузях харчової промисловості перелічені фактори преважують. На виробництві, в системі Держхарчопрому, травмується 400–600 працівників, з них 25–30 із смертельним наслідком.

Матеріальні збитки в результаті нещасних випадків в середньому за рік становлять 2100–2200 тис. грн. Через травми потерпілих за рік втрачається 19 000–20 000 людоднів робочого часу. Кількість потерпілих на 1000 чоловік працюючих (коефіцієнт K_q) становить 1,7–2,0. Коефіцієнт важкості травматизму $K_g = 32$ –36.

Більшість нещасних випадків трапляються через незадовільну організацію виконання робіт – 15–16%; порушення трудової і виробничої дисципліни – 11–12%; порушення технологічного процесу – 10%; недоліки в навчанні безпечним методам праці 8–9%; незадовільне утримання і недоліки в організації робочих місць – 6–7%; порушення вимог безпеки при експлуатації транспортних засобів та незастосування засобів індивідуального захисту – 4–5%; незадовільний технічний стан будинків, споруд, територій – близько 4% тощо.

Найчастіше травмування працюючих відбувається через ураження їх предметами і деталями, що рухаються, обертаються 22%; падіння потерпілих з висоти – 17–18%; внаслідок падіння, обвалів предметів, матеріалів 16%; дії екстремальних температур 6–7%; дорожньо-транспортні пригоди 4–5%; ушкодження в результаті контакту з тваринами 4–5%; внаслідок стихійного лиха 2–3%; ураження електричним струмом 1–2%.

Як свідчить аналіз, на виробництві погіршується стан умов і безпеки праці. В умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, працюють майже 20 тис. чоловік. В експлуатації знаходиться 2 518 машин, механізмів, устаткування та транспортних засобів, які не відповідають нормативним актам про охорону праці, 46 790 одиниць обладнання вичерпали передбачений паспортним ресурс роботи. В ава-

рійному стані знаходяться 230 будівель і споруд, у 428 об'єктів технічний стан не відповідає будівельним нормам і правилам, 1140 об'єктів не пройшли капітального ремонту відповідно до нормативних актів.

В Україні щорічно виникає 40–50 тис. пожеж, із них 72% – пожежі в житловому секторі. За останні п'ять років кількість загиблих становить 7534 чоловіка, із них 900 – діти.

Незадовільне становище із пожежною безпекою в харчовій промисловості. Щорічно трапляється 25–30 пожеж. Матеріальні збитки від знищення та пошкодження сировини, матеріалів, продукції, будівельних об'єктів, устаткування та транспортних засобів за один рік становлять близько 110 000 грн. Основні причини їх виникнення – порушення правил експлуатації теплогенераторів і печей (3%), самозаймання речовин і матеріалів (9,1%), порушення правил пожежної безпеки при виконанні вогневих робіт (12,1%), несправність устаткування та підпали (15,2%), порушення правил будови та безпечної експлуатації електроустаткування (21,2%), необережне поводження з вогнем, несвоєчасне проведення планово-попереджувальних ремонтів обладнання, безвідповідальне ставлення керівників та інших посадових осіб до пожежної безпеки (разом – 24,2%).

Це відбувається через:

а) недостатню підготовку фахівців промисловості із питань охорони праці, оскільки майже третина нещасних випадків, в тому числі із важкими наслідками, трапляється через необізнаність працюючих з правилами безпечного виконання робіт, несвоєчасне і неякісне проведення навчання та перевірки знань, відсутність у багатьох працівників навіть елементарного уявлення, як уникнути небезпеки;

б) використання недосконалого, травмонебезпечного обладнання та застарілих недосконалих технологій, відсутність приладів контролю оточуючого середовища, що погіршує стан охорони здоров'я;

в) низький рівень трудової дисципліни, обумовлений відсутністю економічних стимулів при впровадженні норм і правил охорони праці та застосування дійових економічних санкцій при їх порушенні.

Тому перебудова роботи промисловості, а також удосконалення підготовки фахівців у напрямі покращення знань із охорони праці та усвідомлення потреби виконання вимог безпеки праці сприятиме зниженню виробничого травматизму та професійних захворювань на виробництві.

Важливим моментом в державній політиці України є її ставлення до питань захисту працюючого громадянина через прийняття нових законодавчих і нормативних актів про охорону праці, створення державних виконавчих структур для забезпечення ефективності їх виконання.

Одним із перших був прийнятий Верховною Радою України Закон "Про охорону праці". З введенням його в дію значно змінилися методи організації роботи і контролю за станом охорони праці в усіх галузях народного господарства.

Основні принципи державної політики в галузі охорони праці ґрунтуються на забезпеченні координації діяльності державних органів, установ, організацій та громадських об'єднань, що вирішують різні проблеми охорони праці, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між власниками та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами при прийнятті рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях.

Згідно з Законом України "Про охорону праці", охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини під час праці.

Пропонований підручник складається з чотирьох розділів і вступу, які охоплюють питання охорони праці, потрібні для підготовки майбутнього фахівця із ступенем бакалавра, а саме:

1. Правові та організаційні питання охорони праці.
2. Основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії.
3. Основи техніки безпеки.
4. Основи пожежної безпеки.

Перший розділ "Правові та організаційні питання охорони праці" містить правові основи та організаційні положення з охорони праці, методологію розслідування та обліку виробничого травматизму, питання соціального та економічного значення охорони праці.

У другому розділі "Основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії" розглядаються основи санітарної підготовки та організації виробничої гігієни, санітарно-гігієнічні вимоги до території підприємств та виробничих приміщень, метеорологічні умови виробничих приміщень, нормування та визначення шкідливих факторів в повітрі робочої зони, вентиляційні та аспіраційні системи, освітлення виробничих

приміщень, захист від шуму та вібрацій, застосування високих та низьких температур на підприємствах харчової промисловості, захист від іонізуючого та радіаційного випромінювання.

Третій розділ "Основи техніки безпеки" висвітлює основи електробезпеки, основні положення техніки безпеки при роботі з шкідливими та небезпечними рідинами і сполуками; при проведенні вантажно-розвантажувальних робіт та застосуванні вантажопідйомної техніки; при роботі з посудинами та апаратами, що працюють під тиском; при виконанні робіт підвищеної небезпеки; вимоги безпеки до улаштування та експлуатації виробничого обладнання і надання першої долікарської допомоги при нещасних випадках в екстремальних ситуаціях.

У четвертому розділі "Основи пожежної безпеки" даються основні поняття про горіння та пожежну небезпеку речовин і матеріалів, загальні правила пожежної безпеки, засоби виявлення та гасіння пожеж, правила організації пожежної охорони на харчових підприємствах.

У підручнику зустрічаються терміни, що потребують пояснення.

Небезпечний виробничий фактор – це такий, вплив якого на працюючого за певних умов призводить до травм чи іншого раптового погіршення здоров'я.

Шкідливий виробничий фактор – це фактор, дія якого на людину, що працює, за певних умов призводить до захворювання чи зниження працездатності. Залежно від рівня й часу впливу такий фактор може стати небезпечним.

Під **безпекою праці** розуміють стан умов праці, при якому виключено вплив небезпечних і шкідливих факторів на працюючих.

Підручник надасть реальну допомогу при вивченні дисципліни "Основи охорони праці" студентам технологічних, механічних та економічних спеціальностей, фахівцям та інженерно-технічним працівникам харчової промисловості.

Розділ 1

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Глава 1. Правові основи охорони праці

У країнах світу, залежно від економічного розвитку та політичного стану, існують закони та нормативні документи, які повністю або частково захищають людину від небезпечних та шкідливих умов праці, забезпечують охорону її здоров'я. Соціально і законодавчо захищена людина зацікавлена в своїй праці, цінує свою роботу, яка дає їй змогу пристойно існувати, утримувати сім'ю, годувати і виховувати своїх дітей. Умови праці та економічні фактори (оплата праці, економічне стимулювання, законодавча захищеність) безпосередньо впливають на продуктивність і якість праці. Отже, можна констатувати, що охорона праці є категорія економічна.

У конституційній державі всі закони і підзаконні акти повинні базуватися і відповідати основному закону держави – Конституції. Конституція України прийнята Верховною Радою 26 червня 1996 року. В ній декларуються права і свобода всіх громадян України. Для сфери трудової діяльності ці права і свобода конкретизовані в деяких законах України і Державних нормативних актах про охорону праці (ДНАОП), Державних стандартах та постановах Кабінету Міністрів України, що стосуються охорони праці.

1.1 Закон України “Про охорону праці”

В Україні – у першій серед країн СНД – 14 жовтня 1992 р. був прийнятий Верховною Радою Закон “Про охорону праці”. Цей закон, а також “Кодекс законів про працю України” є основною законодавчою базою охорони праці. Їх доповнюють державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці – це стандарти, правила, норми, положення, статuti, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання усіма установами і працівниками України.

Закон “Про охорону праці” складається з преамбули та 8 розділів. Підкреслимо деякі важливі моменти, занотовані в законі.

Так, в розділі I “Загальні положення” ст. 4 мовиться, що

основними принципами державної політики в галузі охорони праці є пріоритет життя та здоров'я людини перед будь-якими результатами виробничої діяльності, соціальний захист людини, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю, та ін.

У розділі II "Гарантії прав громадян на охорону праці" передбачено інформувати працівника про умови праці; компенсувати за шкідливі умови праці; зафіксовано право працівника відмовитись від виконання робіт при загрозливому стані для його здоров'я та життя; забезпечувати соціальне страхування від нещасних випадків і профзахворювань (оплата з фонду соціального страхування); відшкодувати власником шкоду, заподіяну працівникові на виробництві. В законі передбачено відшкодування моральної шкоди. У законі є статті про охорону праці жінок, неповнолітніх, інвалідів.

В розділі III "Організація охорони праці на виробництві" говориться про обов'язкове створення органів управління охороною праці на підприємстві для виконання керівництва, нагляду і навчання із питань охорони праці. В ст. 20 йдеться про обов'язкове навчання і інструктаж з охорони праці. Перевірка знань повинна здійснюватись 1 раз на рік для працівників небезпечних професій, 1 раз на 3 роки для всіх посадових осіб за переліком, встановленим Державним комітетом по нагляду за охороною праці. В ст. 21 мовиться про фінансування охорони праці, про створення фондів охорони праці. В розділі III передбачено (ст.26) створювати на підприємствах комісії з питань охорони праці – рішення комісії носять рекомендаційний характер. Ст.27 передбачає інформацію про стан охорони праці, яка повинна доводитись до всіх працівників підприємства, а також обов'язковий звіт перед статистичними органами держави.

Розділ IV – "Стимулювання охорони праці". Економічне стимулювання охорони праці здійснюється згідно з колективним договором та законодавством. Відшкодування збитків від порушень охорони праці – державі і громадянам – згідно з діючим законодавством.

Штрафні санкції та розмір штрафу (максимальний), що може стягуватись з організацій, – 2% місячного фонду заробітної плати підприємства. Штраф стягується за кожний нещасний випадок і профзахворювання, а за приховування нещасного випадку – штраф 10-кратний.

Розділ V – "Державні міжгалузеві та галузеві нормативні

акти про охорону праці” – переглядаються у разі потреби, але не рідше 1 разу на 10 років.

Розділ VI – “Державне управління охороною праці” перелічує органи державного управління охороною праці: Кабінет Міністрів, Державний Комітет по нагляду за охороною праці України, міністерства та держкомітети, а також місцева держадміністрація, місцеві ради народних депутатів – та визначає їх компетенцію.

Організація наукових досліджень з проблем охорони праці здійснюється в межах національної програми Національним науково-дослідним інститутом охорони праці, а також різними установами по госпдоговорах.

Розділ VII – “Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці”, що здійснюють Державний комітет по нагляду за охороною праці; Державний комітет України з ядерної та радіаційної безпеки; Органи державного пожежного нагляду управління пожежної охорони МВС України; Органи та заклади санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров’я України.

Вищий нагляд здійснює Генеральний прокурор та підпорядковані йому прокурори. Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці здійснюють трудові колективи – через уповноважених; профспілки – через вибраних представників.

Розділ VIII – “Відповідальність працівників за порушення законодавства про охорону праці” Передбачається дисциплінарна, адміністративна, матеріальна, кримінальна відповідальність згідно із законодавством.

Для практичної реалізації Закону “Про охорону праці” був прийнятий 15 грудня 1993 року Закон України “Про внесення змін і доповнень, що стосуються охорони праці, до Кодексу законів про працю України”, а також Закон України “Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення і кримінального кодексу України” від 15 січня 1995 року. Були прийняті також такі підзаконні акти, затверджені постановою Кабінету Міністрів: “Про створення Національної Ради з питань безпечної життєдіяльності населення”, “Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях”, “Правила відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівнику уш-

кодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків", "Положення про державний, галузеві, регіональні фонди охорони праці та фонди охорони праці підприємств", "Положення про порядок накладення штрафів на підприємства, установи і організації за порушення нормативних актів про охорону праці" тощо. Держнаглядохоронпраці розробив ще цілий ряд положень, що спрямовані на практичну реалізацію Закону України "Про охорону праці".

1.2. Законодавство про працю

Одним із головних документів, який забезпечує чітке виконання службових обов'язків працівниками, є "Кодекс законів про працю України" (далі – Кодекс).

Кодекс трактує вимоги до трудової діяльності громадян в Україні і регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці і поліпшенню її якості. Кодекс спрямований на охорону трудових прав працюючих.

У главі I "Загальні положення" викладені основні трудові права та обов'язки працівників, особливості міжнародних угод або договорів з питань трудового законодавства, а також додаткові пільги працівникам, які можуть бути надані їх підприємствами.

Глава II "Колективний договір".

Колективний договір укладається на основі чинного законодавства між власником або уповноваженим ним органом і профспілковими уповноваженими або іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів трудящих, власників та уповноважених ним органів.

Проект договору повинен обговорюватись на зборах (конференції) трудового колективу і затверджуватись зборами (конференцією).

Строки, порядок ведення переговорів, вирішення розбіжностей, що виникають під час їх ведення, порядок розробки, укладення та внесення змін і доповнень, відповідальність за виконання договору регулюються Законом України "Про колективні договори і угоди".

Колективний договір повинен містити основні положення з питань праці і заробітної плати, положення щодо робочого часу, часу відпочинку, матеріального стимулювання, охорони праці, удосконалення виробництва і праці,

зміцнення виробничої і трудової дисципліни, соціальні питання та ін.

Договір укладається в письмовій формі на термін, що вказується в договорі, і поширюється на всіх працівників установи, в тому числі і на членів профспілки.

Колективний договір є найважливішим документом в системі нормативного регулювання між власником і працівниками з першочергових соціальних питань, в тому числі з питань охорони праці.

Закон України "Про охорону праці" та Закон "Про колективні договори і угоди" передбачають включення комплексних заходів щодо організації безпечних і нешкідливих умов праці в колективні договори та визначення обов'язків сторін.

Колективний договір повинен обов'язково містити заходи захисту прав та соціальних інтересів осіб, які потерпіли на виробництві від нещасних випадків або профзахворювань, а також утриманців і членів сімей загиблих.

Згідно зі ст. 11 Закону України "Про охорону праці", колективним договором (угодою, трудовим договором) має встановлюватись розмір допомоги при нещасному випадку і профзахворюванні. Рекомендовано включати в розділ "Охорона праці" колективного договору заходи до поліпшення умов праці інвалідів, жінок, підлітків, надання їм пільг за виконання вимог щодо охорони праці.

Згідно з Законом України "Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення і кримінального кодексу України" адміністративним правопорушенням вважається ухилення від участі в переговорах щодо укладення колективного договору, порушення строків переговорів або ухилення від переговорів власників, уповноважених трудових колективів або незабезпечення роботи комісій з представників сторін по укладенню, зміні або доповненню колективного договору і передбачається накладення на порушника штрафу в розмірі десяти мінімальних заробітних плат. Також записано, що порушення чи невиконання колективного договору особами власників, уповноваженими трудового колективу, представниками трудових колективів передбачає накладення штрафу до ста мінімальних заробітних плат.

Ненадання особами, які представляють власників або інші уповноважені трудовим колективом органи, представникам трудових колективів інформації, необхідної для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням

колективних договорів, передбачає накладання штрафу в п'ять мінімальних заробітних плат.

В Кодексі записано положення про трудовий договір. Трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи або організації чи уповноваженим органом, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, а власник підприємства зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством і угодою сторін.

Особливою формою трудового договору є контракт. Трудовий договір може бути: 1) строковим, що укладається на визначений строк за погодженням сторін; 2) безстроковим – укладається на невизначений строк; 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Всі прийняті на роботу працівники повинні бути ознайомлені з умовами роботи, правами і обов'язками, які вони мають виконувати,

В статтях розділу "Охорона праці" зазначено, що на будь-якому об'єкті, де працюють люди, повинні бути створені здорові і безпечні умови праці, що відповідають вимогам охорони праці. Всі будівлі і обладнання не повинні створювати загрози працюючим, а також негативно впливати на стан їх здоров'я або самопочуття.

Власник або уповноважені ним органи зобов'язані дбати про умови праці працівників, полегшувати їх, оздоровлювати навколишнє середовище, дбати про виконання правил безпеки і інструкцій по техніці безпеки. Забезпечувати контроль здоров'я для працівників із шкідливими умовами праці, забезпечувати спецодягом та засобами захисту працюючих від шкідливого впливу речовин, що використовуються в процесі праці. Слідкувати за дотриманням трудового законодавства на підлеглому об'єкті, створювати умови для здійснення контролю за умовами праці, дбати про відпочинок працюючих.

1.2.1. Праця жінок та молоді

Кодекс забороняє застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (окрім робіт не фізичних – з санітарного та побутового обслуговування). Піднімання та перенесення вантажів має бути тільки в межах

норм, що встановлені Міністерством охорони здоров'я України (до 7 кг при постійному перенесенні і до 10 кг – при періодичному). Робота жінок обмежується у нічний час. Дозвіл на нічні роботи може бути отриманий у разі особливої необхідності (як тимчасовий захід). Жінки вагітні і ті, що мають дітей до 3 років, не залучаються до роботи в нічні часи, понаднормові роботи і вихідні дні, а також не направляються у відрядження.

Жінки, що мають дітей 3–14 років або дітей-інвалідів, не залучаються до понаднормових робіт і не направляються у відрядження без їх згоди. Жінок з дітьми віком до 3 років можуть, за їх бажанням, перевести на легшу або зручнішу для них роботу із збереженням середньомісячного заробітку. Це стосується і вагітних жінок.

Пільги вагітним і по родах жінкам: надається відпустка – 70 календарних днів дородових і 56 післяродових, до 2 років по догляду за дитиною – з виплатою допомоги по соціальному страхуванню, до 3 років – без збереження заробітної плати. За медичним висновком (догляд за дитиною) відпустка може бути 6 років.

Відпустка по вагітності, догляду за дитиною зараховується в загальний стаж і професійний стаж роботи.

Вагітність жінки та її діти (незалежно від віку) не можуть бути причиною звільнення або відмови прийняття на роботу. Передбачено позачергове забезпечення путівками до санаторію або будинку відпочинку жінок, що мають дітей віком до 14 років, і надання їм матеріальної допомоги.

Працівники віком до 18 років користуються такими ж правилами, що й повнолітні, а щодо охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці мають пільги.

Дозволяється приймати на роботу молодь віком 16 років і старше. У виняткових випадках, за погодженням із профспілками, можуть прийматись на роботу 15-річні особи. Для практичної підготовки молоді, що вчиться, допускається приймати з 14 років учнів загальноосвітніх шкіл і професійних навчальних закладів для виконання легкої роботи у вільний від навчання час за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює.

Усі особи молодше 18 років приймаються на роботу після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному огляду.

Всі працівники молодше 18 років не можуть бути залу-

чені до виконання важких або небезпечних робіт, до робіт із шкідливими умовами праці, а також до нічних, понаднормових робіт і робіт у вихідні дні. Для працівників віком від 16 до 18 років робочий час не повинен перевищувати 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років і для учнів 14–15 років, що працюють під час канікул, – 24 години на тиждень.

Навчання (професійна підготовка) і підвищення кваліфікації молоді власник проводить індивідуально або в бригадах за рахунок підприємства.

Законодавство вимагає створення для навчання належних умов, що дозволяють поєднувати роботу з навчанням. Виробниче навчання та підвищення кваліфікації робітників може здійснюватися в робочий час.

Після закінчення виробничого навчання присвоюється кваліфікація згідно з тарифно-кваліфікаційним довідником і надається робота відповідно до набутої кваліфікації. За час навчання виплачується заробітна плата.

Для здачі вступних іспитів до вищих і середніх спеціальних закладів працюючій молоді надається відпустка:

- для вступних іспитів у ВЗО – 15 календарних днів;
- для вступу до середніх учбових закладів – 10 календарних днів.

Молодь, що вчиться, може отримати 1 вільний день на тиждень без збереження зарплати. Пільги мають студенти заочних і вечірніх відділень ВЗО і технікумів. Проїзд до місця навчання і назад 1 раз на рік оплачується студентам-заочникам.

1.2.2. Державне соціальне страхування

Усі працівники підлягають обов'язковому соціальному страхуванню від нещасних випадків і професійних захворювань власником або уповноваженим ним органом. Страхування здійснюється в порядку і на умовах, що визначаються законодавством і колективним договором (угодою, трудовим договором).

Працівники, а у відповідних випадках і члени їх сімей, забезпечуються в порядку державного соціального страхування:

- 1) допомогою у разі тимчасової непрацездатності, допомогою по вагітності, родах і догляду за дитиною до досягнення нею двох років;
- 2) допомогою з нагоди народження дитини, допомогою на поховання;
- 3) пенсіями по старості, інвалідності, у разі втрати году-

вальника, пенсіями за вислугу років для деяких категорій працівників.

Кошти державного соціального страхування можуть витрачатися на санітарно-курортне лікування працівників, на обслуговування профілакторіями, на дієтичне харчування.

По тимчасовій непрацездатності сума виплати може дорівнювати повному заробітку.

1.3. Державні нормативні акти з охорони праці

В Україні розробляються нормативні акти з охорони праці, які невдовзі повинні замінити систему стандартів безпеки праці, розроблену ще за часів СРСР, і які ще частково діють.

Система стандартів безпеки праці (ССБП) є комплексом взаємозв'язаних стандартів, що містять вимоги, норми і правила, спрямовані на забезпечення безпеки, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Діючі ГОСТ мають п'ять класифікаційних груп, яким, відповідно, надано такий шифр (шифр підсистеми):

1. Організаційно-методичні стандарти – 0.

2. Стандарти вимог і норм по видах небезпечних і шкідливих виробничих факторів – 1.

3. Стандарти вимог безпеки до виробничого обладнання – 2.

4. Стандарти вимог безпеки до виробничих процесів – 3.

5. Стандарти вимог до засобів захисту працюючих – 4.

Умовні позначення мають такий вигляд, наприклад: ГОСТ 12.1.005-88.

ГОСТ – Государственный общесоюзный стандарт (у зв'язку з тим, що стандарти не перекладали українською мовою, вживається російська аббревіатура);

12 – стандарти безпеки праці;

1 – шифр підсистеми;

005 – порядковий номер стандарту;

88 – рік затвердження або перегляду стандарту.

Стандарти ССБП підсистем "0,2,3,4" можуть бути державними, галузевими і республіканськими, а підсистеми "0" також і стандартами підприємств (об'єднань). Галузеві і республіканські стандарти встановлюють вимоги, норми та правила відповідно до державних стандартів з урахуванням особливостей безпеки праці в галузі або республіці. Стандарти підсистеми "1", як правило, повинні бути державними.

В Україні затверджено положення про створення держав-

них нормативних актів з охорони праці – ДНАОП. Це норми, інструкції, вказівки та інші види державних нормативних актів з охорони праці. Вони обов'язкові для виконання і дотримання усіма підприємствами і установами, для яких розроблені.

ДНАОП можуть бути міжгалузевими і галузевими. Розробляються під керівництвом і за участю фахівців Держнаглядохоронпраці, Держатомнагляду, органів та закладів санітарно-епідеміологічної служби МОЗ та органів Державного пожежного нагляду управління пожежної охорони МВС. Для нормотворчої діяльності поширюється мережа головних та базових організацій при міністерствах, відомствах, корпораціях та інших об'єднань підприємств, створених за галузевим принципом, методичне керівництво і координацію яких по виконанню цієї роботи здійснює Національний науково-дослідний інститут охорони праці. Затверджені державні нормативні акти про охорону праці (ДНАОП) включаються до Державного реєстру, який ведеться Держнаглядохоронпраці.

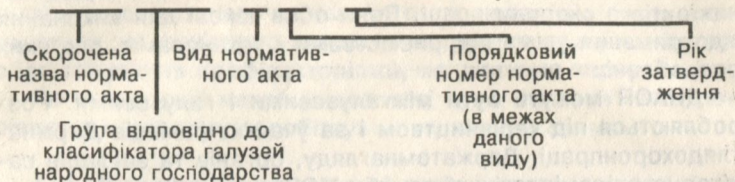
Державні нормативні акти з охорони праці кодуються.

Для міжгалузевих нормативних актів

ДНАОП 0.00 - 3. 05 - 97 назва документа			
Скорочена назва нормативного акта	Вид державних нормативних актів	Порядковий номер нормативного акта (в межах даного виду)	Рік затвердження
Державні органи, які затвердили нормативний акт			
Шифр державних органів		Вид державних нормативних актів	
0.00 – Держнаглядохоронпраці		1 – Правила	
0.01 – Пожежна безпека (МВС)		2 – Стандарти	
0.02 – Безпека руху (МВС)		3 – Норми	
0.03 – Міністерство охорони здоров'я		4 – Положення, статuti	
0.04 – Держатомнагляд		5 – Інструкції, керівництва, вказівки	
0.05 – Міністерство праці України		6 – Рекомендації, вимоги	
0.06 – Держстандарт		7 – Технічні умови безпеки	
0.07 – Мінбудархітектура		8 – Переліки та ін.	

Для галузевих нормативних актів

НАОП 1.8.10 - 1. 21 - 97 назва документа

Промисловість України кодується чотиризначним кодом згідно з розробленим Держнаглядохоронпраці класифікатором по галузях і підгалузях:

- 1.0.00 – промисловість
- 2.0.00 – сільське господарство
- 3.0.00 – лісове господарство
- 4.0.00 – рибна промисловість
- 5.1.00 – транспорт
- 5.2.00 – зв'язок
- 6.0.00 – будівництво
- 7.0.00 – торгівля і громадське харчування
- 8.0.00 – матеріально-технічне забезпечення і збут
- 8.5.00 – геологія, геодезія, гідрометеорологія
- 8.7.10 – редакції і видавництва
- 8.7.20 – кіностудії, студії звукозапису
- 9.0.00 – житлово-комунальне і побутове господарство
- 9.0.24 – пожежна охорона
- 9.1.00 – охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення
- 9.2.00 – народна освіта
- 9.3.10 – культура і мистецтво
- 9.5.00 – наука і наукове обслуговування
- 9.6.00 – фінанси, кредит і банківська діяльність, страхування, пенсійне забезпечення
- 9.7.00 – органи державного управління (всіх рівнів)
- 9.8.00 – суспільні організації і об'єднання (партії, профспілки тощо)

Класифікація для харчової та деяких інших промисловостей

- 1.8.00 – харчова промисловість
- 1.8.10 – цукрова, хлібопекарна, масложирова, плодоовочева та інші галузі харчової промисловості

- 1.8.10 – м'ясо-молочна промисловість
- 1.8.30 – рибна промисловість
- 1.9.10 – мікробіологічна промисловість
- 1.9.30 – медична промисловість

Реєстр нормативних актів, що діють в Україні, виданий Держнаглядохоронпраці в 1998 році і постійно поповнюється.

Крім ГОСТ, ДНАОП та НАОП в Україні діють санітарні норми (СН), в яких наведені вимоги, що стосуються виробничої санітарії та гігієни праці, будівельні норми і правила (СНиП – строительные нормы и правила – застосовується російська аббревіатура), де викладені вимоги до будівель та споруд залежно від їх призначення і пожежної безпеки.

1.4 Державний нагляд, відомчий, громадський та регіональний контроль за охороною праці

Схема державного нагляду, відомчого, громадського та регіонального контролю за охороною праці підприємства наведена на рис.1.1.

Органи державного нагляду за охороною праці є незалежними від державних адміністрацій, господарських, громадських і політичних організацій і діють відповідно до положень, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Державні інспектори або контролери органів державного нагляду мають право:

- відвідувати у будь-який час підприємства, що контролюються, перевіряти стан охорони праці, знайомитися з документацією, отримувати інформацію та пояснення власника з питань, що перевіряються, тощо;

- видавати керівникам підприємств, керівним посадовим особам міністерств, комітетів, об'єднань підприємств та ін., відповідальним за охорону праці працівникам приписи (розпорядження), обов'язкові для виконання, про виявлені порушення і недоліки в галузі охорони праці і про строки їх усунення;

- призупиняти роботу підприємства або об'єкта, де виявлені небезпечні для життя та здоров'я працюючих порушення норм і правил охорони праці;

- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

- подавати позов в прокуратуру для притягнення до кримінальної відповідальності винних в порушенні вимог охоро-

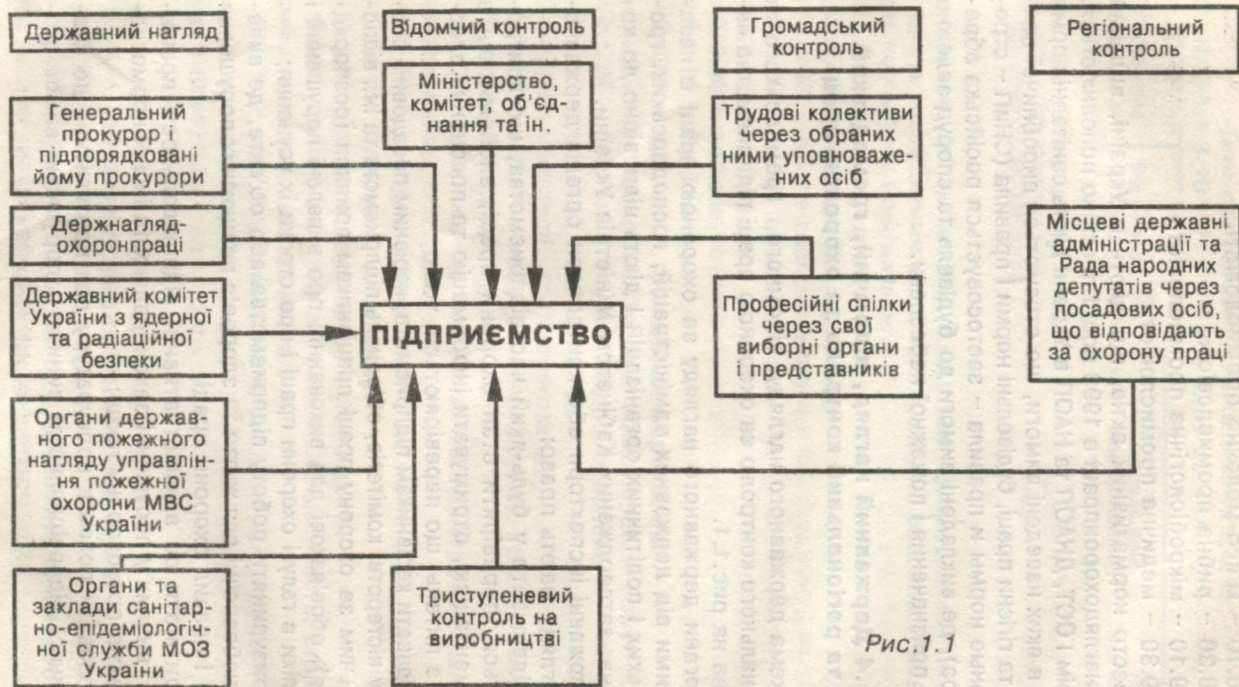

Рис.1.1

рони праці, що призвело до матеріальних збитків або завдало шкоду працюючим;

надсилати власникам або відповідальним посадовим особам подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді або про накладання на неї стягнення за порушення вимог охорони праці.

Громадський контроль здійснюється виборними представниками (громадськими контролерами) трудових колективів, які мають право безперешкодно перевіряти стан охорони праці робочих місць, діляниць, цехів, відділів та інших підрозділів підприємств. Доводити до відома власника про виявлені недоліки і вносити пропозиції щодо усунення виявлених порушень. Громадські представники (контролери) повинні пройти навчання з питань охорони праці і трудового законодавства. Вони звільняються на час навчання від своїх безпосередніх трудових обов'язків із збереженням середньої заробітної плати, про що записується в колективному договорі. Уповноважені трудових колективів діють відповідно до типового положення, затвердженого Держнаглядом охорони праці і погодженого з профспілками.

Представники профспілок, вибрані на загальних зборах профспілок підприємства, мають право перевіряти стан охорони праці свого підприємства, подавати власнику подання про виявлені порушення і вносити пропозиції щодо покращення умов праці, щодо пожежної безпеки, соціального стану та ін. Вимагати від власника виконання прийнятих програм, планів, заходів з питань охорони праці і пояснення з цих питань.

Регіональний контроль здійснюють посадові особи місцевих держадміністрацій та Рад народних депутатів у межах відповідної території: забезпечують проведення державної політики в галузі охорони праці; формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, що мають міжгалузеві значення; здійснюють контроль за додержанням нормативних актів про охорону праці.

Відомчий контроль здійснюють вищі органи керівництва (міністерства, комітети, об'єднання підприємств та ін.) через відповідні служби, що контролюють виробничу діяльність підприємств. Відомчий контроль діє також у межах самого підприємства у вигляді адміністративно-громадського контролю, що може бути рекомендований (але не обов'язковий) до впровадження.

Адміністративно-громадський (триступеневий) контроль за

охороною праці на виробництві здійснюється за такою схемою:

1-й ступінь. Протягом кожної робочої зміни або робочого дня контролюється хоча б 1 раз кожне робоче місце. Контроль здійснює майстер, бригадир, начальник зміни, черговий інженер та громадський інспектор з охорони праці, вибраний зборами трудового колективу цеху, дільниці тощо. Усі виявлені порушення усуваються, а ті, що неможливо виправити силами контролюючих, занотовуються в журнал 1-го ступеня контролю і доповідаються вищому керівництву.

2-й ступінь. Контроль кожного структурного підрозділу здійснюється не рідше 1 разу на тиждень начальником цього підрозділу (цеху, відділу, дільниці) і громадським інспектором трудового колективу або профспілки підприємства чи структурного підрозділу. Недоліки або порушення вимог охорони праці, виявлені при 1-му ступені контролю та 2-му ступені контролю, ліквідуються, а при неможливості записуються в журнал 2-го ступеня контролю і доповідаються вищому керівництву підприємства.

3-й ступінь. Не рідше 1 разу на місяць в обсязі кожного робочого місця всього підприємства контроль здійснюється керівництвом підприємства (власником, головним інженером, заступником головного інженера з охорони праці) і відділом охорони праці підприємства. До контролю залучаються громадські інспектори (контролери) з охорони праці підприємства або структурних підрозділів (уповноважені трудовими колективами підприємства або профспілки). Контролюючі знайомляться з записами журналів 1-го і 2-го ступенів контролю за станом охорони праці, приймають рішення щодо усунення недоліків і порушень, а виявлені порушення, які неможливо оперативно усунути, заносять до журналу 3-го ступеня контролю. Виявлені порушення обговорюються на технічних радах підприємства, розробляються заходи до їх усунення, що передбачають оперативні дії або включаються до поточних чи довгострокових планів розвитку та реконструкції підприємства, або записуються до колективного договору.

Підприємство може запровадити також інший вид контролю.

Ефективність контролю залежить від відповідного метрологічного забезпечення, що включає методи та засоби (прилади) вимірювання параметрів шкідливих та небезпечних факторів виробництва, визначення безпеки промислового обладнання і технологічних процесів.

1.5. Відповідальність працівників за порушення законодавства та нормативних актів про охорону праці

Обов'язкова участь членів трудових колективів будь-яких виробничих установ або закладів в створенні здорових і безпечних умов праці зумовлює необхідність стимулювання цієї діяльності – за сумлінність, покарання – за невиконання вимог законодавства та нормативних документів.

На багатьох підприємствах харчової та переробної промисловості діють стандарти підприємства, які встановлюють систему показників, за якими оцінюється стан охорони праці структурних підрозділів та підприємства в цілому, визначаються переможці і здійснюється матеріальне заохочення (методика підрахунку наведена у підрозділі 2.3). Види заохочення та суми премій визначають трудові колективи та керівництво підприємства, про що занотується в колективному або трудовому договорі (угоді).

Порушення нормативних актів про охорону праці, створення перешкод для діяльності посадових осіб і органів державного нагляду і громадського контролю передбачає покарання у вигляді штрафів, дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності залежно від виду та наслідків порушення.

Так, за порушення правил безпеки, які спричинили нещасний випадок, що не призвів до стійкої втрати працездатності працівника, підприємство сплачує штраф у розмірі середньомісячного заробітку потерпілого за період його тимчасової непрацездатності. При нещасному випадку із стійкою втратою працездатності та за професійне захворювання сплачується штраф у розмірі половини середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати працездатності. У разі смерті потерпілого – у розмірі дворічного заробітку потерпілого.

Якщо виявлено факт приховування нещасного випадку, підприємство сплачує визначений штраф у десятикратному розмірі.

За порушення правил і норм охорони праці, а також за невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного нагляду на підприємство накладається штраф головою Держнаглядохоронпраці у розмірі 2% місячного фонду заробітної плати; заступниками голови – до 1,5% місячного фонду ЗП; начальником територіального управління – до 1%;

начальником інспекції – до 0,5% місячного фонду заробітної плати.

Згідно з “Кодексом України про адміністративні правопорушення”, ст. 41 – “Порушення вимог законодавства про працю та охорону праці”, – порушення вимог законодавства про працю спричиняє накладання штрафу на службових осіб до 10 мінімальних заробітних плат. Порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці тягне за собою накладання штрафу на працівників до 5 мінімальних заробітних плат, а на власників підприємств або установ незалежно від форми власності – до 10 мінімальних розмірів зарплати.